Jihočeská sakrální architektura pozdní gotiky 1450 – 1550 na rožmberském panství

Mgr. Roman Lavička

Skupina pozdně gotických kostelů vznikala na panství Rožmberků v době, kdy naší zemi vládla dynastie Jagellonců a dodnes budí zaslouženou pozornost. Nemnoho archivních zpráv, výsledky dendrochronologických analýz a zachované stavby napovídají, že v druhé polovině 15. století probíhala na rožmberském panství především běžná stavební údržba. Počátkem 80. let se chýlila ke konci stavba nového poutního kostela v Kájově (1471/1474-1485) a teprve tehdy se prakticky současně začínají přestavovat nebo znovu budovat velké městské farní kostely v Trhových Svinech, Dolním Dvořišti, Hořicích na Šumavě, Chvalšinách a Nových Hradech. Kolem roku 1485 se na rožmberském panství staví téměř dvě desítky církevních staveb. Odrážejí vzrůstající ekonomickou prosperitu a sebevědomí městských i venkovských obcí, korporací i jednotlivců, manifestujících vlastní bohatství, úspěch a sílu. Z formálního a ideového hlediska lze hned v této počáteční etapě vysledovat skupinu příbuzných staveb, které zřejmě navrhl jediný architekt, označovaný jako Mistr Hořického presbytáře. Někdy kolem roku 1495 však pozorujeme na několika stavbách zřetelný předěl a nové tvarosloví, což dokládá, že zmíněný mistr buď zemřel a nebo z nějakého důvodu opustil rožmberské panství. Jeho místo pak na tři desetiletí zaujal vrchní rožmberský kamení Hanns Getzinger z Haslachu. Mezi lety 1490–1500 probíhala na rožmberském panství neobyčejně intenzivní stavební činnost, neboť se současně budovalo 40 kostelů a jejich částí, z nichž čtvrtinu představovaly velké a skutečně významné projekty. Pod vlivem kájovského kostela se na Krumlovsku a Kaplicku znovu objevily dvoulodní dispozice. Dále se upravovaly fary, rekonstruovaly a rozšiřovaly se městské domy, zdokonalovala se opevnění měst. Koncem 15. století se lze i na venkově setkat s nákladnou přestavbou velkých zemědělských dvorů. Potvrzuje se tak beze zbytku výrok vladaře Petra IV. z Rožmberka z roku 1497: „… *na našem panství v klášterech, kostelech, hradech, také v městech a městečkách* [se] *denně buduje mnoho staveb…*“. V rezidenčním Českém Krumlově se Getzinger roku 1497 pokusil se svolením rožmberského vladaře zřídit samostatný cech kameníků, vycházející z tradic a pravidel stavební huti při dómu sv. Štěpána v blízkém Pasově. Z tehdy rožmberského Haslachu pocházela i českokrumlovská kamenická rodina Rubiků, která po tři generace působila na jihočeských stavbách a není vyloučeno, že odtud k nám přišlo více kameníků, než jsme dnes schopni

spolehlivě určit. Tyto stručné zprávy a tvarosloví staveb dokládají, že právě z Pasova a jeho okolí k nám na konci 15. století mířila převážná část dnes již bezejmenných kameníků školená pravděpodobně přímo v tamější dómské huti.

Kolem roku 1500 došlo k zásadní proměně lidských sídel a tím i celé krajiny, Nejen, že se kostely a domy modernizovaly, nejen, že se zdvihaly dosud nevídaně vysoké a mohutné stavby kostelů, ale především se rozšířil zatím nepříliš obvyklý prvek – vysoké věže pro nové velké zvony, které již nemohly být nadále zavěšovány do sanktusníků nebo roubených zvoniček v kostelních krovech. Do poslední čtvrtiny 15. století bychom nalezli zděnou věž pouze u kostela v Bavorově, Cetvinách, Českém Krumlově, Horní Stropnici, Miličíně, Trhových Svinech, Soběslavi, Třeboni a nedokončeno zůstávalo dvouvěžové průčelí kostela v Prachaticích. Od konce 15. století začaly u venkovských kostelů vyrůstat nové zvonice a tím se v krajině objevily nové vertikální a pohledově významné prvky, s kterými se středověký člověk na rožmberském panství dosud setkával jen zcela výjimečně (Blansko, Boršov nad Vltavou, Český Krumlov – klášter minoritů, Dubné, Frymburk, Horní Planá, Chvalšiny, Kájov, Kaplice, Ktiš, Malonty, Mladošovice, Nové Hrady, Přední Výtoň, Rychnov n. Malší, Soběslav, Velešín, Vimperk, Záblatí).

V prvním desetiletí 16. století začíná pozvolna klesat intenzita stavební činnosti, dokončovaly se velké církevní stavby, zatímco nové projekty byly zahajovány již jen výjimečně. Příbuzné tvarosloví portálů a klenebních konstrukcí dokládá, že v té době vedl neznámý kamenický mistr přestavbu skupiny kostelů (Dolní Dvořiště, Rožmberk nad Vltavou, Horní Dvořiště a Horní Stropnice), které byly pod patronátem cisterciáckého kláštera ve Vyšším Brodu. Ve druhém desetiletí 16. století byly fyzicky realizovány kroužené klenby Hanse Getzingera (Chvalšiny, Rožmberk) a jeho tvorbou inspirované stavby, navrhované již počátkem století (Zátoň, Staré Město pod Landštejnem, Sv. Tomáš, Rychnov nad Malší, St. Martin im Mühlkreis, Rychnov nad Malší). Vedle těchto progresivních klenebních konstrukcí se průběžně setkáváme s retrospektivním užitím parléřovských síťových kleneb. Stavební činnost na většině kostelů v centrální části dominia v té době již prakticky ustala a s ojedinělými novými projekty bychom se setkali spíše v okrajových a výše položených oblastech Šumavy.

Stejně jako kostel v Kájově na pomyslném začátku, výrazně a osamocen ční na samém závěru rozmanité pozdně středověké stavební produkce na rožmberském dominiu kostel ve Frymburku (kolem 1530). Z hlediska užitého tvarosloví je blízkou analogií kostel v hornorakouské obci St. Veit im Mühlkreis, řadu shod nalézáme i u dvoulodního kostela v obci Schenkenfelden. Kamenické značky sice ve Frymburku dokládají účast kameníků, kteří

pracovali po několik desetiletí na stavbách kostelů na Krumlovsku, ovšem použitý tvarový rejstřík se od kostelů v ostatních částech rožmberského panství výrazně liší (příkladem může být raně renesanční profilace soklu, s níž se setkáváme rovněž na klášterním kostele ve Schläglu). Filiální vazba frymburského kostela ke Schläglu napovídá, že klášter jako patron hrál při volbě kamenického mistra zásadní roli. Pravděpodobně tento mistr vedl počátkem 16. století renovaci premonstrátského klášterního kostela a poté pracoval na stavbách několika kostelů v blízkém okolí. Ve 20. letech pak přišel do Frymburku, aby řídil stavbu nového farního kostela, kde pracovali místní kameníci podle jeho osobitých předloh, ale částečně i s využitím „domácího“ tvarosloví.

V druhé polovině 16. století byly kostely na rožmberském panství již jen nepatrně upravovány převážně přístavbami předsíní nebo vkládáním hřebínkových kleneb do vedlejších prostor. Pozdně gotická stavební tradice však doznívala na rožmberském jihu ještě na konci 16. století. Po téměř devadesáti letech od zahájení nechali rožmberští měšťané v roce 1583 zaklenout trojlodí kostela v Rožmberku nad Vltavou, a definitivně poslední realizací ještě s gotickými reminiscencemi bylo dokončení kostela sv. Petra a Pavla v Nových Hradech roku 1590. Valenou klenební konstrukci v lodi tehdy pokryla na pohled ještě středověká síť s hvězdovými figurami, jejíž kamenná žebra vybíhají z klenebních přípor nesených konzolami zdobenými již čistě renesančními maskarony.